

NAGY KORNÉL

„Vagyon egy Oremus nevű szőlő, fő bort termő...”

A sátoraljaújhelyi Oremus szőlő történetéhez*

A magyar történelem egyik legismertebb szőlőtermő helye a sátoraljaújhelyi Oremus. Ismertségét annak a történetnek köszönhetné, amely szerint Szepesi Lackó Máté (1576–1633) erdőbényei református prédikátor a nevezett szőlőterület terméséből készítette az első aszúbor-t Tokaj-Hegyalján¹ Lorántffy Zsuzsanna (1600–1660) fejedelemasszony részére a 17. század első harmadában. Ez a történet legendának bizonyult. Szepesi Lackó Máténak csupán a furmint elterjesztésében volt jelentős szerepe,² az aszúbor-t (aszúszőlőbor néven) azonban már 1571-ben, egy a tokaji Garai család hagyatéki tárgyalását

* Köszönöm F. Romhányi Beatrixnek, Horváth Richárdnak, Neumann Tibornak és Tóth Gergelynek e tanulmány elkészítése során nyújtott tanácsait. Továbbá köszönet illeti Tringli István és Gulyás László Szabolcs kollégákat, akik önzetlenül rendelkezésünkre bocsátották az Oremus szőlőhegy és az északkelet-magyarországi mezővárosok történelméről írt munkáiknak a kéziratos változatát. A címben idézett rövid szövegrész az 1679. évben, a Rákóczi család hegyaljai birtokairól készült fiskális összeírásban lelhető fel. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest; = MNL-OL) E 156 Magyar Kamara Archivuma (= MKA), Urbaria et conscriptiones 70:23/a.

- 1 Természetesen a Hegyalja kifejezés a 15. században még nem a borvidéket jelölte. Ennek ellenére jelen cikkben némi töprengés után úgy döntöttünk, hogy a középkorra vonatkozóan is a Hegyalja fogalmat használjuk a borvidékre. Azonban nyomatékosítanunk kell, hogy e földrajzi fogalmat borvidékre történő utalással csupán a 16–17. századi dokumentumokban kezdték el használni. A középkori dokumentumokban Hegyalja mint földrajzi fogalom csak falunévként fordul elő. A középkori Zemplén vármegyében a 14. század közepe tájékán (1339, 1341, 1350) létezett egy Hegyalja (*Hegalya*, *Hegyalya*, *Hegalia*, *Hehalyia* formákban) nevű birtok a mai Szlovákia területén (a mai Brezina község közelében), a Ronyva folyó völgyében. A birtok egyébiránt nem messze északra feküdt Sátoraljaújhely városától. Ld. erről: MNL-OL Diplomatikai Fényképtár (= DF) 205 665.; MNL-OL Diplomatikai Levéltár (= DL) 41 145., 56 894., 85 246.; *Kalmár János*: Mád tokajhegyaljai község élete a XVI–XVIII. században. Mád „Falukönyve”. Mád Községi Tanács, Debrecen, 1968. 164–165.; *Balassa Iván*: Tokaj-Hegyalja szőleje és bora. Tokaj-Hegyaljai Borkombinát, Tokaj, 1991. 13–17.; Anjou-kori Oklevéltár (= AOKl). Szerk. Kristó Gyula et al. Szeged-Bp., 1990–. XXIII. 536., XXV. 265., 282., 577.; *Gulyás László Szabolcs*: A mezővárosi önkormányzat funkciói és társadalmi háttere a középkori Hegyalján. Doktori disszertáció. Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2008. 14.; *Orosz István*: Tokaj-hegyalja a pápai tizedjegyzékekben. In: Szőlőtermelés és borkereskedelem. Szerk. Orosz István–Papp Klára. DE Történelmi Intézete, Debrecen, 2009. (Speculum Historiae Debreceniense 2.) 23.; AOKl XXXIV. 711., 733.
- 2 *Péter Katalin*: Magánélet a régi Magyarországon. MTA BTK TTI, Bp., 2012. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 30., 56.; *Zelenák István*: A tokaji aszú titkai. Agroinform, Bp., 2012. 47–51.

igazoló dokumentumban említik. Ettől függetlenül az Oremus már a 17. századot megelőzően közel 200 esztendeje jegyzett és ismert szőlőtermő hely volt.³

A közelmúltban bukkant elő 1462. június 16-i keltezéssel egy oklevél, amely első ízben tesz említést az Oremus szőlőről (a későbbi dülőről).⁴ A dokumentum a sátoraljaújhelyi pálos kolostor erdős területével kapcsolatban kialakult birtokvitáról tudósít. A nézeteltérés a kolostor és Kebles László (*Ladislaus Kebles*) sátoraljaújhelyi lakos között támadt, mivel Lőrinc pálos perjel 600 dénárért eladta a kolostor Oremus szőlője fölött található erdős területét Keblesnek. Ezen kívül vita alakult ki amiatt is, hogy Kebles a Sárkányárka (*Sarkanarochya*) nevű határjelet a saját, vélhetően az Oremuson lévő szőlőterületéhez kapálta hozzá. A peres ügy végül azzal a megegyezéssel zárult, hogy Kebles László és hitvese a vitatott területet szőlőtelepítés céljából megkapta, azzal a feltétellel, hogy az említett terület életük végéig használhatják, azonban haláluk után a terület végérvényesen a pálos kolostor birtokába kerül. A Sárkányárka elnevezésű határjellel történő visszaélés ügyében pedig Kebles Lászlót 6 márkányi összegre büntették, és földbe ásott kövekkel új határvonalat kellett kijelölni.⁵

Az 1462. évi dokumentum „napvilágra kerülése” azért számít többek között újdonságnak, mert hosszú időn keresztül az Oremus szőlő első említését több mint száz évvel későbbre, 1567-re tették.⁶ Ezért jelen írás célja többek között az, hogy a középkori kezdetektől fogva egészen a 18. század végéig összefoglalja az Oremus szőlő történetét.

3 *Balassa Iván*: A szőlőművelés és borkezelés változása a XVI–XVII. században Tokaj-Hegyalján. Agrártörténeti Szemle 15. (1973) 1–2. sz. 9.; *Uő*: Az aszú és a szamorodni története. In: Borok és korok. Bepillantás a bor kultúrtörténetébe. Szerk. Benyák Zoltán–Benyák Ferenc. Hermész Kör Kulturális Egyesület, Bp., 1999. 171–181. A tokaji aszúbor létéről szóló eleddig első ismert, 1571. évre vonatkozó dokumentum megtalálása és feltárása Zelenák István tokaji történész érdeme. Ld. erről: *Zelenák István*: A Hétszőlő. Tokaj–Hétszőlő Szőlőbirtok Borászati Zrt., Tokaj, 2002. 22–26.; *Uő*: A tokaji aszú titkai i. m. (2. jz.) 39–43.

4 A dülő (latinul *diverticulum* vagy *tractus*) szót a mai szőlőterületekre csupán mintegy másfél évszázada használják. Eredendően és egyúttal általában a dülőt szántóföldekre értették. (De azokra sem minden esetben!) A dülő szó tulajdonképpen egy melléknévi igenévből vált főnévvé, oly módon, hogy egy tulajdonnévvel jelölt területre dülő földekről beszéltek. A régi Hegyalján (a 19. század közepe előtt) más bortermő vidékekhez hasonlóan a szőlőterületekre vagy szőlőrészekre egyszerűen a szőlő fogalmat használták (latinul *vinea*). A szőlőterületek esetében érvényesülő szigorú, hierarchikus térszemlélet szerint a szőlőhegy (latinul *promontorium*)–szőlő felosztás érvényesült. Azaz egy nagyobb egységben, tehát egy nagy kiterjedésű szőlőhegyen belül alakultak ki kisebb szőlőrészek vagy szőlők az évszázadok során, melyeket sohasem neveztek dülőknek. Így esetünkben az Oremus szőlő egy nagyobb egység a sátoraljaújhelyi Várhegy vagy Váralja szőlőhegy részét képezte. Erről ld. még bővebben: *Fehrentheil-Gruppenberg László*: Dülőre jut, dülőre visz. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője 25. (1933) 33–35.; *Balassa Iván*: Az eke és a szántás története Magyarországon. Akadémiai, Bp., 1973. 501., 505.; *Tringli István*: Magyar várostörténeti atlasz 2. Sátoraljaújhely. MTA TTI, Bp., 2011. 32., 69.; *Uő*: Oremus. Egy hegyaljai dülönév jelentése. (Kézirat.)

5 A szerzetesrend részéről az ügyben nem a sátoraljaújhelyi kolostor perjele, hanem a rend generálista, Pécsi Bertalan (*Bartholomeus de Quinquecclesiis*) járt el. DL 17 542. Az adatot közli még: *F. Romhányi Beatrix*: Pálos gazdálkodás a 15–16. században. Századok 141. (2007) 317.

6 MNL-OL E 156 95:22.

Magának a szőlőterületnek a históriája szoros kapcsolatban áll a sárospataki erdőuralalom és a várispánság, valamint a sátoraljaújhelyi pálosok történetével. 1201-ben Olasziban (ma Bodrogolaszi) a vallon eredetű vendégek (latinul *hospe-sek*) kiváltságokat szereztek, és falujukat Patak mellettinek (*prope Potok*) nevezték. A privilégiumban Imre király (1196–1204) engedélyezte a vallon vagy olasz telepeseknek, hogy felettük jogi ügyekben az általuk választott bíró (*praepositus, prevót*) ítélkezzen. E kiváltságon kívül a bodrogolaszi vallon telepesek jogot kaptak a királytól arra is, hogy örökös hiányában szabadon végrendelkezhessenek, kaptak továbbá adó- és vámmentességet, valamint királyi védelmet.⁷

Sátoraljaújhelyt és várát az írott források 1261-ben említik először. A várat a középkor folyamán felváltva hol pataki, hol pedig újhelyi várként emlegették. Valójában mindkét megnevezés a Sátoraljaújhely felett magasodó erősségre utalt, melynek számos szőlőterületnek is otthont adó környékét Várhegynek (*mons Castris*) nevezték el. A szőlőbirtoklás szempontjából fontos volt, hogy az akkori Hegyalja területén az adott településnek volt egyháza. Hiszen a plébániák is jelentős szőlőbirtokokkal rendelkeztek és általában szőlőbirtokaikat egyházuk védőszentjéről vagy templomuk oltáráról nevezték el. Ezek az egyházak többnyire az egri püspökség egyházi joghatósága alá estek, és oda fizették be a szőlőtermés után járó tizedet.

Egyháztörténeti szempontból a borvidék települései közül különleges helyet foglalt el Tokaj, Tarcal, Sárospatak és Sátoraljaújhely. E négy település egyháza ugyanis közvetlenül nem az egri püspökség egyházi és világi joghatósága alá tartozott, illetve nem az egri püspöknek vagy az egri káptalannak fizették be az egyházi tizedet. Ezeknek a településeknek az egyházi ugyanis úgynevezett kiváltságos plébániákat (*parochia exempta*) alkottak, és közvetlenül az esztergomi érsekség egyházi és világi joghatósága alá estek, így mentesültek az egri püspök fennhatósága alól. Ily módon e négy település plébánosait megillette a borból befolyó teljes tizedjövedelem.⁸

A mai Tokaj-Hegyalja középkori fejlődésére jótékony hatást gyakoroltak a megtelepedő szerzetesrendek is. Tokajban a 12. század végén III. Béla (1172–1196) király a Szent Jánosról elnevezett ispotályos kanonokrendi vagy közismert nevén johannita szerzeteseket telepítette le, akik fiától, II. András királytól (1205–1235) 1219-ben jelentős birtokokat kaptak. A johanniták Szent Keresztet viselő egyházáról már 1187-ből áll rendelkezésünkre hiteles információ.⁹

A Boldog Özséb által alapított és egyúttal az egyetlen magyar alapítású szerzetesrend, a pálosok kiemelt figyelmet szenteltek a szőlőművelésnek és borkészí-

7 *Szűcs Jenő*: Sárospatak kezdetei és a pataki erdőuralom. *Történelmi Szemle* 35. (1993) 5.; *Solymosi László*: A földesúri járadékok új rendszere a 13. századi Magyarországon. *Argumentum*, Bp., 1998. 7.; *Gulyás L. Sz.*: i. m. (1. jz.) 22.; *Orosz I.*: i. m. (1. jz.) 24.

8 *Szűcs J.*: i. m. (7. jz.) 9–12.; *Orosz I.*: i. m. (1. jz.) 25.; *Gulyás L. Sz.*: i. m. (1. jz.) 25–26.; *Kiss Gergely*: Királyi egyházak a középkori Magyarországon. PTKÉ, Pécs, 2013. (*Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi*) 122. skk.

9 Szőlőbirtokok a mai Bodrogkeresztúr határában fekvő Szentkereszt szőlőhegyen volt. Ld. erről még: *Németh Péter*: A tokaji uradalom kialakulása. *Századok* 139. (2005) 429–430.

tésnek. Nem sokkal a szerzetesrend elismerése után, az Avignonban székelő XXII. János pápa (1316–1334) mentesítette a pálosokat az általuk művelt szőlők utáni tized befizetése alól.¹⁰ A pálosok helyzetét erősítette továbbá az is, hogy I. (Nagy) Lajos király (1342–1382) az 1357. esztendőben úgy rendelkezett, hogy a pálosok a magul által telepített szőlők után mentesülnek a kilenced (*nona*) befizetése alól.¹¹

A mai Hegyalján, Tokajban a pálos szerzetesek Szent Anna tiszteletére kolostort alapítottak a 14. század utolsó évtizedeiben, amely a 15. század első felében már teljesen elnéptelenedett. A kolostort a Szapolyai család 1465–1476 között alapította újra, és a megújult egyházi intézményt Gyümölcsoltó Boldogasszony tiszteletére szentelték fel.¹² A tokaji pálos kolostornak főleg a Tarczal-hegy, a mai tokaji Kopasz-hegy (*in monte Tarczalhege*) déli és délnyugati lejtőin, a történelmi Mézesmál (*Mezesmal, in promontorio Mezesmal*) szőlőhegyen voltak szőlőbirtokai.¹³ A pálos rend ezen túlmenően Göncön a Boldogasszony, Göncruszván Szent Katalin, Regécen Szent Fülöp és Jakab apostolok, Töketerebesén (ma Szlovákia)

10 *F. Romhányi B.*: i. m. (5. jz.) 314.

11 DL 1807., 4710. Erről ld. még: *F. Romhányi B.*: i. m. (5. jz.) 314.

12 DL 17 866., 17 867., 24 378. Ld. még erről: *Kisbán Emil*: A magyar pálosrend története. I. (1225–1711). Bp., 1938. 127., 130., 157., 178.; *Bándi Zsuzsa*: Északkelet-magyarországi pálos kolostorok oklevelei (Regeszták). Borsodi Levéltári Évkönyv 5. (1985) 686., 688–689.; *F. Romhányi Beatrix*: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Pytheas, Bp., 2000. 68.; *Orosz I.*: i. m. (1. jz.) 26.; A Szapolyai család oklevéltára. Levelek és oklevelek (1458–1526). I. Szerk. Neumann Tibor. MTA BTK TTI, Bp., 2012. (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytár) 143–144., 432. Figyelemreméltó adalék, hogy a tokaji pálos kolostor egyik szerzetese összeütközésbe került a világi hatóságokkal. Ugyanis 1465-ben Kőszegi Mihály tokaji pálos fráter testvéreivel együtt törvénytelen módon tette rá a kezét Bor Katalin mezőzombori nemesnek családi örökségen kapott két szőlőjére a mádi Nemegety (ma Király) szőlőhegyen. Az ügyben Hédervári László egri püspök tett igazságot. DL 16 286.

13 DL 22 250., 24 378., 99 498., 99 502. 1411-ben a tarcali Rácz Demeterné kegyes adományként egy szőlőt hagyott a tokaji Szent Anna pálos kolostorra a Mézesmál szőlőhegyen. Egyébként időrendben ez az első ismert említés a nevezett szőlőhegyről. 1476-ban és 1549-ben is már találkozunk a Mézesmálon és Remetén olyan szőlőterületekkel a forrásokban, melyek közül néhány ma is jó termőhelyként van számon tartva. Ilyen pl. az Aranyos, a Barát, a Nyulas- vagy a Pincefeli szőlő. A tokaji pálosok emlékét őrzik a mai Kopasz-hegyen Tarczal és Tokaj határában található egykori és jelenlegi dűlőnevek is, mint pl. Barát, Klastrom, Klastromfeli, Nagy-Remete, Remete/Remetek stb. Ezek a szőlőbirtokok a 16. században készült kamarai összeírások idején (1564, 1565, 1570, 1573, 1577, 1580) már részint a tokaji váruralom, részint a tarcali és tokaji plébániák tulajdonában állottak. Erről ld. MNL-OL E 156 61:42., 65:84/b., 81:10/a., 81:10/b., 81:10/c., 89:2., 95:22., 97:23., 97:24., 97:25/a., 104:4., 115:1/a., 115:80., 158:29.; *Kisbán E.*: i. m. (12. jz.) 129.; *Bándi Zs.*: i. m. (12. jz.) 688–689. Az 1564. évi kamarai összeírás dátumát ugyanakkor Ulrich Attila tévesnek tartja. Erről ld. *Ulrich Attila*: A tokaji uradalom gazdálkodása a XVII. század második felétől a napóleoni háborúk koráig. Jóna András Múzeum–Városszépítő Egyesület Tokaj, Tokaj, 2003. (Tokaj. Várostörténeti tanulmányok 4.) 86–88. Ugyanakkor a tokaji pálos kolostor 1484-ben a Szerencs melletti Ondon is végrendelet útján szerzett tekintélyes szőlőbirtokot az ondi Fekete-hegyen (*Feketheg*). Ezt pedig akkortól kezdve Barátszölőnek nevezték. DL 18 970.; *Bándi Zs.*: i. m. (12. jz.) 687. A tokaji pálosok továbbá a Mezőzomboron lévő Barát (*vinea Barath*) nevű szőlőt is birtokolták, mely a 16. század közepén már úgyszintén a tokaji uradalom birtokát képezte. MNL-OL E 156 81:10/c.

pedig Szűz Mária tiszteletére létesített kolostorokat,¹⁴ melyek szintén szőlőbirtokokhoz jutottak a borvidéken. A regéci és a tóketerebesi pálos kolostorok elsősorban Olaszliszka (Előhegy), Kistoronya (Toronyi-hegy), Sáradsadány (Szarhegy, Zsadányi-hegy) és a Tolcsva melletti szőlőhegyeken (Előhegy-Várhegy, Szarhegy, Kúthpataka) rendelkeztek számottevő szőlőbirtokokkal.¹⁵ A gönci, illetve a göncruszkai pálos kolostoroknak pedig Abaújszántó és Tállya mellett voltak szőlőik.¹⁶

Azonban e három pálos kolostor jelentősége mind szőlőművelés, mind szőlőbirtoklás tekintetében még így is eltörpült az 1258 körül alapított sátoraljaújhelyi Szent Egyed tiszteletére emelt pálos kolostor mellett.¹⁷ A nevezett kolostor jelentősége azért is nagy volt, mert *vicaria*-központként (*vicariata*) azaz főkolostorként is funkcionált, és környékbeli zempléni pálos kolostorok, a fent említett gönci, göncruszkai és regéci szerzetesi közösségek tartoztak a fennhatósága alá.¹⁸ A 15. században a sátoraljaújhelyi pálos kolostor kettős titulusú lett, az átépített templomot és kolostort Szent Egyed és Szűz Mária oltalmába ajánlották.¹⁹ A sátoraljaújhelyi pálosokkal kapcsolatban a 14. század eleje óta (1305, 1307) számos középkori dokumentum maradt fenn az utókorra, azokról a kegyes adományokról (irtás- és szántóföldek, malmok, rétek, kaszálók, szőlőbirtokok tekintetében), amelyeket a végrendelkezők lelki üdvösségük érdekében tettek a kolostor javára. A fennmaradt forrásokból érdekes és értékes értesüléseket szerezhetünk a Sátoraljaújhely környéki szőlő-, valamint bortermelés történetéről, illetve az anyagi javakkal történő rendelkezés szabadságáról.²⁰ Ennek fényében a 14. században a kolostor Sátoraljaújhelyen kívül Bodrogolaszi és Sárospatak környékén is jelentős szőlőbirtokokra tett szert. Ezek többségét a már előbb említett kegyes adományoknak köszönhette. A pálosok számára szőlőbirtoklás tekintetében kedvező hatást gyakorolt I. Károly (Róbert) (1307–1342) király 1313-ban kiadott oklevele is, amelyben megerősítette a sátoraljaújhelyi Szent Egyed kolostort az előző magyar uralkodók által korábban adományozott földek és malmok, valamint az újhelyi polgároktól örökségen

14 Ismereteink szerint a göncit 1365–1371 között, a göncruszkait 1338-ban, a regécit 1307-ben, a terebesit 1507-ben alapították. A nevezett pálos kolostorokról ld. röviden még: *F. Romhányi B.: Kolostorok i. m. (12. jz.) 28., 54., 56., 68.*

15 DL 9773., 22 950., 22 940., 24 117., 68 141. *Bándi Zs.: i. m. (12. jz.) 671–672., 681–684., 721.*

16 Pontosabban a gönci Boldogasszony pálos kolostornak az abaújszántói Sátor-hegy, Boldoganya (ma Bea dűlő), Szent Margit, valamint a tállyai Remete promontóriumokon voltak jelentős szőlőbirtokai. A nevezett szőlőterületeket 1474-ben és 1485-ben Szapolyai Imre felmentette a kilencéves kötelezettsége alól. A göncruszkai Szent Katalin pálos kolostor ugyanakkor az abaújszántói Fevenyes/Fővenyes szőlőhegyen rendelkezett kiterjedt szőlőbirtokokkal. DL 19 315.; *Bándi Zs.: i. m. (12. jz.) 599–600.; A Szapolyai család oklevéltára i. m. (12. jz.) 112., 164.*

17 *F. Romhányi B.: Kolostorok i. m. (12. jz.) 70.; Guzsik Tamás: A pálos rend építészete a középkori Magyarországon. Mikes Kiadó és Tanácsadó Kft., Bp., 2003. 60–61.; Gulyás L. Sz.: i. m. (1. jz.) 28.*

18 DF 233 939.

19 *Tringli István: Sátoraljaújhely egyházai a reformáció előtt. In: Erősségénél fogva várépítésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére. Szerk. Juan Cabello–C. Tóth Norbert. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat, Nyíregyháza, 2011. 391.*

20 DL 4026., 4329., 4430., 4554., 5550., 5634., 6258., 6980., 7084., 7194., 57 233.; *Gulyás László Szabolcs: A hegyaljai mezővárosok középkori kiadványainak sajátosságaihoz (Adásvételi szerződések utólagos megpecsételése). Agrártörténeti Szemle 49. (2008) 216.*

(kegyes adomány által) hozzájutott szőlőbirtokok tulajdonában.²¹ A 15–16. század fordulójára a sátoraljaújhelyi pálos kolostor már nemcsak Sátoraljaújhely vagy Sárospatak mellett, hanem Kistoronya, Makkoshotyka (Makra), Olaszliszka és Tolcsva környékén is jelentős szőlőbirtokokkal rendelkezett.²²

Sátoraljaújhelyen a pálosok mellett vilhelmiták is megjelentek, már a város alapítása körül. Kolostorukat Szűz Mária és Szent István király tiszteletére szentelték fel.²³ A magyar vilhelmitákat még a 13. század folyamán az ágostonos remeték rendjébe sorolták. 1333 körül a pálosokhoz hasonlóan jelentős szőlőbirtokokkal rendelkezettek az újhelyi Várhegyen, a mai Oremus dűlő területén. A pálosok elsősorban a fent említett kegyes adományok révén jutottak az Oremus szőlőkhöz. Emiatt gyakran keverik össze a történeti munkákban a sátoraljaújhelyi ágostonos és pálos kolostort. Sőt volt olyan feltételezés is, hogy az ágostonos kolostor épülete eredendően a pálosoké helyén állt. Ugyanakkor a két kolostor között 1325-ben lezajlott malomper egyértelműen azt bizonyítja, hogy két külön egyházi intézmény létezett a városban.²⁴

A sátoraljaújhelyi pálos kolostorral kapcsolatban különféle szőlőbirtokügyletek figyelhetők meg Sárospatak, valamint Sátoraljaújhely határában. Mint fentebb említettük, a 14. századtól kezdve számos olyan helyi lakos, akik örökös nélkül maradt, élete alkonyán kegyes adományként a kolostorra hagyta szőlőbirtokát.²⁵ Ennek egy legkorábbi példája 1307-ből ismert: egy bizonyos Sada nevű sátoraljaújhelyi lakos új telepítésű szőlejeének tulajdonjogát az ottani pálos kolostorra ruházta át.²⁶ A 14–15. század folyamán a szabad végrendelkezési jog több megnyilvánulásával is találkozunk. Az elhunyt sárospataki vagy sátoraljaújhelyi lakosok szőlőbirtokaikat gyakran hagyták részben vagy egészben e klostromra, és családjuk számára csupán a haszonélvezeti jogot tartották fenn.²⁷

A pálosok szőlőbirtoklásával kapcsolatban meg kell még említeni az eszenyi (ma Ukrajna) Kisboldogasszony, illetve a sajóládi, Szűz Mária tiszteletére felszentelt pálos kolostorokat is. E két szerzetesi közösség ugyanis kegyes adományok útján – különösen a sajóládi – a mai Hegyalja területén jelentős szőlőbirtokokhoz jutott. A 15–16. század fordulóján előbbi a sátoraljaújhelyi Magas-hegyen, utóbbi

21 DL 1807., 17 631., 19 715., 76 235.

22 DL 12 029., 14 453., 16 377., 16 933., 17 600., 23 823., 24 117., 35 797.

23 DL 2254., 2258., 2310., 3344., 8797.; Anjoukori Okmánytár (= AO). I–VII. Szerk. Nagy Imre–Tasnádi Nagy Gyula. MTA, Bp., 1878–1920. IV. 65–66. F. Romhányi Beatrix a sátoraljaújhelyi ágostonos kolostor alapítását 1264-re teszi. Ld. erről: *F. Romhányi B.*: Kolostorok i. m. (12. jz.) 70.

24 *Détshy Mihály*: Hol állt a sárospataki vár? Herman Ottó Múzeum Évkönyve 6. (1966) 178–179.; *Joó Tibor*: Adalékok a sátoraljaújhelyi volt pálos–piarista templom, kolostor és berendezései történetéhez. Herman Ottó Múzeum Évkönyve 11. (1972) 148.; *Bándi Zs.*: i. m. (12. jz.) 692.; *Gulyás L. Sz.*: A mezővárosi önkormányzat i. m. (1. jz.) 29.

25 DL 8611., 8612. Ld. még: Zsigmondkori Oklevéltár (= ZsO). II. Összeáll. Mályusz Elemér. Akadémiai, Bp., 1956. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 3.) 742.

26 DL 1709. Ld. még AOKI II. 90.

27 DL 7542., 7597., 7676., 7731., 7734., 8115., 8611., 8612., 8687., 16 933., 17 600., 17 712., 18 005., 18 006., 23 823., 23 906.

pedig a tarcali Mézesmálon, valamint a bodrogkeresztúri Kakashegyen (*Kakashegye*) rendelkezett jelentős szőlőbirtokokkal.²⁸

A középkori Sárospatakon négy kolostor is működött: az 1238-ban alapított, Szent Vincéről és Domonkosról elnevezett domonkos, az 1385 körül Szent Anna tiszteletére emelt klarissza, az 1487-ben Rozgonyi Dorottya (Pálóczi Imre özvegye) által alapított begina- és végül az 1241. évi tatárjárást megelőzően épült, Szűz Máriáról elnevezett ferences kolostorok.²⁹ Ugyanakkor a két koldulórend (ferences és domonkos) megtelepedése jól mutatja azt, hogy Sárospatak a 13–14. században komoly gazdasági erővel bírt e régióban. A szőlőbirtokos egyházi intézmények között meg kell említeni a Bodrogolaszi határában, a Darnó-hegy tőszomszédságában a tatárjárás után alapított, Szűz Mária tiszteletére emelt premontrei apátságot, amely a középkor végén megszűnt, szőlőbirtokait a sátoraljaújhelyi pálosok szerezték meg.³⁰

A régi Hegyalján úgyszintén nagy jelentőséggel bírt a Bogát-Radvány nemzetség által a tatárjárás után alapított szerencsi Szent Péter és Pál bencés apátság is, melynek Golop, Mád, Monok, Ond, Rátka és Tállya települések mellett voltak jelentős szőlőbirtokai.³¹ Bizonyíthatóan működött ferences kolostor Abaújszántón is, amelyet 1480 körül Szűz Mária tiszteletére szenteltek fel és eredendően a sárospataki ferences kolostor fennhatósága (*custodia*) alá tartozott. E kolostor jelentőségét mutatja, hogy kétszer tartottak itt rendtartományi gyűlést. Hangács Mihály alnádor 1500-ban kelt végrendeletében a kedvezményezettek között megemlítette az abaújszántói ferences kolostort.³²

28 Az 1356–1358 között alapított eszenyi pálos kolostornak 1474-ben a sátoraljaújhelyi Magashegyen volt szőlője. Az 1387-ben alapított sajóládi Szűz Mária pálos kolostornak pedig a tarcali Mézesmál és a bodrogkeresztúri Kakashegy szőlőhegyeken lévő birtokait egyaránt Barátszőlőknek (*vinea Barath*) nevezték. A tarcali Barátszőlő ma is létező szőlőterület. Ugyanakkor a 16. század közepén ezek a szőlőterületek már a tokaji váruralalom tulajdonát képezték, miután a Habsburg-párti Serédyek a nevezett birtokokat hozzácsatolták az 1540-es években. Sajóládra a pálosok már a 17. század utolsó harmadában visszatértek, de a kolostort csak a török kiűzését követő időszakban alapították újra. A 18. században a sajóládi pálosoknak elsősorban Mád, a Nyúlászó-hegyen voltak komoly szőlőbirtokai. Erről ld.: DL 17 633., 38 865.; MNL-OL E 156 81:10/a., 81:10/b., 81:10/c., 89:2., 97:23., 97:25/a., 104:4., 115:1/a.; *Bándi Zs.*: i. m. (12. jz.) 664–665.; *Joó Tibor*: A sajóládi pálos kolostor. Herman Ottó Múzeum Évkönyve 17–18. (1979) 131–165.; *F. Romhányi B.*: Kolostorok i. m. (12. jz.) 24., 40.; *Uő*: Pálos gazdálkodás i. m. (5. jz.) 317–318.; A szapolyai család oklevéltára i. m. (12. jz.) 287–288.

29 A bodroghalászi (ma Sárospatak) Szent Vince szőlőhegy a sárospataki domonkosok emlékét őrzi, neve a protestantizmus elterjedését követően Szemincévé változott. Első ismert közvetett említése az 1247. évre, míg első közvetlen említése az 1567. évre tehető. DL 2987., 42 920.; MNL-OL E 156 95:22.; *F. Romhányi B.*: Kolostorok i. m. (12. jz.) 57.; *Gulyás L. Sz.*: A mezővárosi önkormányzat i. m. (1. jz.) 27.

30 DF 209 900., 210 317.; DL 376., 2059., 42 086., 65 978. Ld. még: *Orosz I.*: i. m. (1. jz.) 27.

31 A szerencsi bencéseknek a 14. század közepén (1349) többek között az ondi (ma Szerencs) Fekete-hegyen (*Feketheg, Ondhege, Ondzeuloshege*), ill. a tállyai Kővágó-hegyen (*mons Kuuagoheg*) voltak szőlői. DL 376., 4087., 5019. A szerencsi bencés apátságról ld. még: *Németh P.*: i. m. (9. jz.) 436.; *F. Romhányi B.*: Kolostorok i. m. (12. jz.) 65.; *Orosz I.*: i. m. (1. jz.) 26.

32 A 15. század végén a sárospataki ferences kolostor a rend obszerváns, míg az abaújszántói a minorita (konventuális) ágának a birtokába került. DL 65 978., 72 087. Ld. még röviden:

Végül szőlőbirtoklás vonatkozásában meg kell emlékeznünk az 1319-ben Henrik szlavón bán és családja által alapított, és Szűz Mária, Keresztelő Szent János, valamint Szent Antal apát tiszteletére felszentelt lechincei karthauzi kolostorról is. A 15–16. században a karthauziaknak az erdőbényei Gothki és Nagyszőlő nevű szőlőhegyeken voltak szőlőterületeik. Ezen túlmenően a nevezett kolostor a 16. század közepéig Bodrogkeresztúron (a Kakashegy promontórium Kéry, Köves és Prépost nevű szőlőiben), Mezőzomboron (a Filpesi/Fülöp promontóriumon), Tarcalon (a Mézesmál promontóriumon, gyakorlatilag a mai Thurzó dűlő elődjén), Olaszliszkán (a Bába és Gardan/Gardon/Gárdony nevű promontóriumokon), valamint Szikszón (a Magyar-hegy, Némethegy, Nyúlmál nevű szőlőhegyeken) is rendelkezett még jelentős szőlőbirtokokkal.³³

A 14. századi oklevelekben a Sátoraljaújhely és Sárospatak határában található szőlőhegyeket említik a leggyakrabban, így találkozunk a Bánya-hegy, Bari hegy, Csanád-hegy, Darnó-hegy, Esztáva-hegy, Fekete-hegy, Hosszúhegy, Gombos-hegy, Királyhegy, Magas-hegy, Megyer-hegy, Sátor-hegy, Szárhegy (Száz-hegy), Száva-hegy, Várpataka vagy Várhegy névvel. A két település a kútfőkben már mezővárosként, latinul *oppidumként* szerepel.³⁴ Városi jellegüket mi sem bizonyítja jobban, mint hogy megtelepedtek az ágostonos, domonkos, pálos és ferences szerzetesek.³⁵ A felvidéki városok, elsősorban Bártfa az itteni szőlőkből fedezték borszükségüket. A bártfaiak nemcsak bort vásároltak a Hegyalján, hanem szőlőket is.³⁶

A középkori Magyarországon a szőlőművelés általában a környezetéből kiemelkedő dombokon, hegyeken történt. A szőlőterületek természetes helye az a kiemelkedő terepalakulat volt, melyet a korabeli latinban *mons*, *monticulum*, *promontorium*, *clivus*, *vinea/vineae/vinee in monte* vagy az *ad montem vinearum*, illetve a magyar *hegy*, *láz*, *mál*, *halom* kifejezésekkel jelöltek. Már ekkor a déli fekvésű hegyoldal, a napsütötte *mál* felelt meg a szőlőtermelés és borkészítés egyre inkább növekvő igényeinek.³⁷ Így történt ez Tokaj-Hegyalján is, hiszen gyakran

F. Romhányi B.: Kolostorok i. m. (12. jz.) 60.; *Gulyás L. Sz.*: A mezővárosi önkormányzat i. m. (1. jz.) 27.

33 A Gothki szőlő vélhetően a mai Lőcse és Peresek dűlők területén feküdt. Minden valószínűség szerint a kolostori szőlőt egy Gothki nevű lőcsei polgár adományozta. DL 21 762.; MNL-OL E156 81:10/c., 89:2., 101:38.; *Dedek Crescens Lajos*: A karthausiak Magyarországon. Bp., 1889. 179., 184.; *F. Romhányi B.*: Kolostorok i. m. (12. jz.) 41.; A Szapolyai család oklevéltára i. m. (12. jz.) 291.

34 DL 76 257., 76 896.; *Gulyás L. Sz.*: A mezővárosi önkormányzat i. m. (1. jz.) 141.

35 *Détshy Mihály*: A sárospataki r. k. templom történetének okleveles adatai. Műemlékvédelem 6. (1969–1970) 89.; *Gulyás L. Sz.*: A mezővárosi önkormányzat i. m. (1. jz.) 27.

36 *Gecsényi Lajos*: Bártfa város hegyaljai szőlőgazdálkodása 1485–1563. Agrártörténeti Szemle 8. (1966) 349–351.; *Fügedi Erik*: Magyarország külkereskedelme a XVI. század elején. Agrártörténeti Szemle 11. (1969) 1–19.; *Gecsényi Lajos*: Városi és polgári szőlőbirtok és borkereskedelem a Hegyalján a XV–XVI. század fordulóján. Agrártörténeti Szemle 14. (1972) 340–352.; *Fügedi Erik*: A bártfai XVI. század eleji bor- és lókvitel történetéhez. Agrártörténeti Szemle 14. (1972) 41–89.; *Tringli I.*: Sátoraljaújhely egyházai i. m. (19. jz.) 386.

37 *Solymosi L.*: i. m. (7. jz.) 159–160.

találkozunk olyan szőlőterületekkel, melyek a *máj*, *mál* vagy *mály* nevet viseltek vagy viselik mind a mai napig, mint például *Barnamál*, *Bohomál*, *Csirkemál*, *Csonkamál*, *Csókamál*, *Farkasmál*, *Hosszúmál*, *Királymál*, *Kutyamál*, *Makramál*, *Melegmál*, *Mézesmál*, *Nagymál*, *Ravaszmal*, *Szegimál*, *Tökösmál*, *Veresmál*, *Verőmál*, *Vénmál* vagy *Vérmál*.³⁸

A sátoraljaújhelyi pálos kolostor birtokába tartozó szőlőhegyekkel a 14. századtól kezdve találkozunk a forrásokban. A Bodrogolaszi melletti Darnó-hegy (*in monte Dornou*) promontóriumról 1335-ből maradt ránk az első forrás. Ott feküdt a darnói Boldogságos Szűz Mária premontrei prépostság szőlőbirtoka.³⁹

Jelenlegi ismereteink szerint 1338-ban említik meg a dokumentumok először a Sárospatak határában fekvő Királyhegyet (*Mons Regis*, *Kyralhege*) egy a sátoraljaújhelyi pálosok számára történt szőlőbirtok-felajánlás kapcsán. 1285-ben a terület – mely vélhetően már ekkor is szőlőhegy volt – neve még Királyszállása volt (*ad locum Kyralsallasa*, *Kiralzalasa*).⁴⁰

A mai Heregkút, akkor Sárospatak határában lévő Gombos-hegy (*in monte Gombus*, *Gombushegi*) promontórium az 1343. évben bukkan fel először, a Csicséri család Zemplén vármegyei birtokjogainak megerősítése alkalmából.⁴¹ A Makoshotykához tartozó Makramál vagy másik nevén Hutka szőlőhegyet 1262-ben említik először e néven.⁴² Az úgyszintén sárospataki Hosszúhegyet (*Hozzuhegi*, *Hozyuheg*, *Mons Longus*) a sátoraljaújhelyi pálosoknak egy 1342. évi örökösödési ügye, valamint az egri püspök és az egri káptalan számára kifizetett tizedek 1344. évi kivizsgálása kapcsán említik meg első- és másodízben az írott források szö-

38 Többek között ld. erről: MNL-OL E 156 18:1. A középkorban más borvidékre vonatkozóan is gyakran előfordult a *mál* kifejezés. Az 1326. évből való egy több másolatban fennmaradt oklevél, amely az esztergomi polgárok szőlőbirtoklásáról tudósít. Eszerint az egyik lakosnak a város mellett fekvő Középmál-hegyen (*Kuzepmal*) volt szőlője. DF 236 310.; DL 6655., 8794.; AOKI X. 467. 1376-ban egy hegyvám befizetése körül kirobbant vitában szerepelt a Veszprém vármegyei Őrs falunál fekvő Szemetesmál (*Zemethesmal*) nevű szőlőhegy. DL 100 154. A késő középkorban a három szikszói szőlőhegy közül az egyiket egyszerűen Nyúlmalnak (*Nyulmal*) nevezték. A másik kettő a Magyar-hegy és a Német-hegy nevű promontórium volt. DF 215 070., 270 458.; DL 9952., 17 345., 18 694.; *Gulyás L. Sz.*: A mezővárosi önkormányzat i. m. (1. jz.) 141. Ezen túlmenően a dokumentumok 1219-ből a Hont megyei Szebelléb mellett egy Szőlómál (*Zevlevmal*), ill. 1229-ben a Somogy megyei Szólád-Szentmiklós mellett egy Besenyőmál (*Beseneumal*) nevű szőlőhegyről is megemlékeznek. Ld. erről *Solymosi L.*: i. m. (7. jz.) 160. Az 1505. november 1-jén keltezett budai bortized jegyzékben felsorolták, hogy melyik Buda környéki szőlőtermő helyről származott a bor. Ebben a dokumentumban többek között találkozunk a *Bársonymál* (*Barsonmal*), *Bordélmál* (*Bordélmal*), *Demjénmál* (*Demyenmal*), *Mézesmál* (*Mézesmal*), *Rózsamál* (*Rosamál*), *Tyúkermál* (*Thykermal*) elnevezésű szőlőhegyekkel is. DL 38 658. Erről ld. még: *Szakály Ferenc–Szűcs Jenő*: Budai bortizedjegyzékek a 16. század első harmadából. MTA TTI, Bp., 2000. (História Könyvtár. Okmánytárak 4.) passim.

39 DL 2987.; AO III. 165.; *Szűcs J.*: i. m. (7. jz.) 15. 1567-ben a Darnó szőlőhegy már a sárospataki uradalom tulajdonát képezte. A Perényiek szőlőbirtoka volt, akik a sátoraljaújhelyi pálosoktól kobozták el a mohácsi vést követő években. MNL-OL E 156 36:25., 40:35., 114:35.

40 DL 7597., 51 371., 76 584., 76 598., 76 627.; AO VII. 13.; *Szűcs J.*: i. m. (7. jz.) 15.

41 DL 31 244.

42 1305-ben Hutka szőlőnek is hívták. A szőlőterület mostani neve Makra-dűlő. DL 57 233.; *Szűcs J.*: i. m. (7. jz.) 7–8.; *Gulyás L. Sz.*: A hegyaljai mezővárosok i. m. (20. jz.) 222.

lőhegyként.⁴³ A szintén Sárospatak melletti Csanádhegy/Csomádhegy (*Chanad-hegie, Athanadhege*) nevű promontórium az 1334. évben bukkan fel a forrásokban mint a sátoraljaújhelyi pálosok legújabb birtokszerzeménye.⁴⁴ A sárospataki Esztáva (*Zthawa, Sthawa, Staua*) szőlőhegygel az írott dokumentumokban először 1383-ban, míg a vele szomszédos Száva szőlőhegygel (*Zauahege*) 1390-ben találkozunk.⁴⁵ Minden kétséget kizáróan középkori gyökerű a sárospataki Megyer (*Meger*) szőlőhegy is. Ez utóbbi első említése ismereteink szerint egy örökösödési ügyet igazoló forrásban található, az 1324. évre vonatkozóan.⁴⁶

A sátoraljaújhelyi Magas-hegy (*in monte Magas, Mogosheg*) promontóriumot 1336-ban egy, a pálosok számára tett kegyes birtokadományozás kapcsán szerepel először a ránk maradt írásos forrásokban⁴⁷ Úgyszintén a Szent Egyed pálos kolostorral kapcsolatban említik meg a dokumentumok a Sátoraljaújhely mellett fekvő Szárhegyet vagy Szárazhegyet (*in monte Zar, Zarheghi*) 1367-ben. Ezen túlmenően a Bányi- vagy Bánya-hegyet (*in monte Banyá, Banahegh, Banyehege, Banyáhege*) 1383-ban, a Fekete-hegyet (*in monte Phekete/Phekethe/Fekethe, Pheketeheg, Fekethehegh*) 1386-ban, a Várhegyet (másik nevén Váralját), illetve a Várpatakát (*in monte Castri, Varheg, Varallya, Varpathaka*) 1400-ban említik meg először szőlőtermő területként a források. A Bari-hegyet (*in monte Bary*) pedig 1435-ben, a Köves-hegyet (*Keweshegy*) 1495-ben, a Sátor-hegyet (*Satorheghie, Sathorhegh*) 1506-ban nevezik meg első ízben a dokumentumok promontóriumokként.⁴⁸

A mai Tokaj-Hegyalján gyorsan megjelent a reformáció. Ebben nagy szerepe volt a pataki uradalom birtokosának, a Perényi családnak. A kolostorok elnéptelenedtek, egykori szőlőbirtokaikra a földesurak tették rá a kezüket. Így kerültek a sátoraljaújhelyi ágostonos és pálos kolostorok Oremuson fekvő szőlői a Perényi család birtokába.⁴⁹ Az újhelyi kolostorban a 16. század végéig talán élt egy-két szerzetes, de a város vallásos életére semmiféle befolyásuk nem volt. Az 1590-es évektől kezdve a pálosokról nincsenek adataink. Minden valószínűség szerint az

43 DL 3722., 47 939.; AO IV. 277.

44 DL 76 494.

45 DL 6980., 7597., 18 006., 19 715., 71 902.; ZsO I. 1516. Ld. még: *Bándi Zs.*: i. m. (12. jz.) 696.

46 Ezt követően a Megyer szőlőhegy neve az 1342. és az 1354. évben is egyaránt előfordult. DL 76 337., 76 757., 76 664., 77 082.

47 1395-ben tesznek említést a dokumentumok egy, a sátoraljaújhelyi Magas-hegyen lévő szőlőterületről, melyet az elhunyt tulajdonos a pálos kolostorra hagyott. Ebben szó esik arról, hogy a nevezett magas-hegyi szőlőrész egyik szomszédja Boda István sátoraljaújhelyi előljáró szőlője volt. Ez a terület a mai Boda dűlőnek felel meg. DL 4164., 7676., 8115., 8687., 11 883.; ZsO I. 1924., 4210., 5467.

48 A sátoraljaújhelyi szőlőhegyekről ld. még: DF 216 531., 216 809., 217 307.; DL 5634., 6980., 7194., 7542., 7733., 7734., 8611., 8612., 8826., 10 880., 10 886., 11 901., 12 029., 12 793., 14 453., 18 590., 23 823., 35 797., 67 367., 85 146.; ZsO I. 1298., 2333., 2334.; ZsO II. 742.; *Bándi Zs.*: i. m. (12. jz.) 689–690., 695., 696–697., 698., 700., 704–708., 714., 720.; *Tóth Krisztina*: Sátoraljaújhely középkori történetére vonatkozó oklevelek. Széphalom 15. (2005) 167–172.; *F. Romhányi B.*: Pálos gazdálkodás i. m. (5. jz.) 317–318.; *Gulyás L. Sz.*: A hegyaljai mezővárosok i. m. (20. jz.) 222.

49 MNL-OL E 156 40:35., 114:35., Irregistrata 11:1.

utolsó pálos szerzetes ekkor elhagyta várost vagy eltávozott az élők sorából. Így közel ötven esztendőn keresztül a városban nem tevékenykedtek pálosok.⁵⁰

1567-ben újból felbukkan az Oremus. Az ottani szőlők birtokosa ekkor már a város és az egész pataki uradalom földbirtokosa, a Perényi család volt. A nemzetség utolsó férfinakja, Perényi Gábor ebben az évben halt meg. Az örökös nélkül maradt birtokok a királyi udvarra háramlottak, kamarai biztosok írták össze őket.⁵¹ Az összeírás szerint a szóban forgó szőlőterületeket még Perényi Gábor sajátította ki magának. Három esztendővel Perényi Gábor halálát követően, 1570-ben az udvar újabb összeírást rendelt el. Ebben a dokumentumban az szerepel, hogy a sátoraljaújhelyi Oremus másik nyolc szőlőhegygel együtt a sárospataki váruradalom tulajdonát képezi.⁵²

Idővel az említett uradalom a Dobó család birtokába került, majd férfiáguk kihalása után előbb a Zeleméri, majd utóbb a Lorántffy család lett a tulajdonos. Amikor az 1616. év folyamán Lorántffy Zsuzsanna I. Rákóczi György (1631–1648) későbbi erdélyi fejedelemmel kötött házasságot, a sárospataki uradalom, és ezáltal az Oremus szőlő is, a Rákóczi család tulajdonába került.⁵³ Hozzá kell tennünk azt is, hogy a fejedelemasszony haláláig az uradalmat a férjével, majd annak halála után a fiaival együtt birtokolta. Az uradalom így csak a fejedelemasszony halálát követően lett a Rákóczi családé. Még az előbb említett házasságkötés évében rendelték a sárospataki uradalomhoz Borsit, ahol idővel kastélyépítkezésbe fogtak. A borsi uradalom ellátására rendelték a korábbi pataki uradalomhoz tartozó sátoraljaújhelyi szőlőket (mint például a Boglyoska, a Dersik/Dörzsike és a Messzelátó). Közöttük találjuk az Oremust is.⁵⁴

Közel fél évszázados szünet után 1642-ben Sátoraljaújhelyen újra megjelentek a pálosok. A kolostor I. Rákóczi György erdélyi fejedelem áldásával saját kezelésbe vette egykori középkori birtokait. Az 1654-ben készített urbáriumban feljegyezték, hogy az elpusztult újhelyi vár alatt fekvő Boglyoska promontóriumon fekvő szőlőjüknek a felső részét is visszaszerezték. Innen tudjuk azt is, hogy

50 A hegyaljai reformációról fontos adalékokat közöl: *R. Péter Katalin*: Egy hegyaljai mezőváros harca az örökös jobbágyság ellen (Olaszliszka küzdelme földesuraival a XVII. században). *Történelmi Szemle* 4. (1961) 428–440.; *Szűcs Jenő*: Ferences ellenzéki áramlat a magyar parasztháború és reformáció hátterében. *Irodalomtörténeti Közlemények* 78. (1974) 409–435.; *Németh Gábor*: Mezővárosi önkormányzat és társadalmi meghatározói a XVI–XVII. századi Abaúj és Zemplén megyében (A szőlőművelő mezővárosok társadalmának és önkormányzatának összefüggései). *Agrártörténeti Szemle* 30. (1988) 306–338.

51 MNL-OL E 156 95:22.; *N. Kiss István*: Uradalmi gazdálkodás Sárospatakon és Tokajban a XVI. század második felében. *Történelmi Szemle* 3. (1960) 15–30.

52 A többi váruradalmi szőlőhegy volt még a Darnó, Hosszúhegy, a Kácsárd, Királyhegy, Megyer, Mongor, Szekfű és Szent Vince (Szemince). MNL-OL E 156 95:22.

53 MNL-OL E 156 87:76.

54 Az 1657. évi, a Rákóczi család idején készült összeírásban az Oremust majorsági szőlőként írták össze a kamarai felügyelők. MNL-OL E 156 41:3.; *Ulrich A.*: i. m. (13. jz.) 139–140.; *Tringli I.*: Sátoraljaújhely egyháza i. m. (19. jz.) 17.; *Uő*: Hagyományos térszemlélet és az utcafejlődés történeti típusai a régi Sátoraljaújhelyen. In: Debrecen város 650 éves. Várostarténeti tanulmányok. Szerk. Bárány Attila–Papp Klára–Szálkai Tamás. DE Történelmi Intézete, Debrecen, 2011. 239.

a nevezett szőlőterület régen az Oremus szőlő szerves részét képezte.⁵⁵ Fentebb már említettük, hogy az ágostonosok, valamint a pálosok egykori oremusi birtoka uradalmi kezelésbe került. II. Rákóczi György (1648–1666) erdélyi fejedelem özvegye, Báthory Zsófia fejedelemasszony rekatolizálása után nem sokkal egy cseresznyezsűdés útján átadta a sátoraljaújhelyi Várhegy alatt levő Oremus szőlő egyik felét a pálos kolostornak.⁵⁶ Ez a területrészt egészen a szerzetesrend 1786. évi feloszlatásáig a pálosok birtokában maradt. Majd három év kincstári tulajdonlás után, 1789-ben az Oremus a pálosok helyére betelepülő piarista szerzetesek birtokába került, és tulajdonukban maradt egészen 1948-ig.⁵⁷

Ugyanakkor a Rákóczi családnak továbbra is jelentős szőlőbirtoka maradt az Oremuson, amely a fent említett borsi uradalomhoz tartozott. Sőt az 1672-ben, 1675-ben, 1679-ben, 1681-ben, 1683-ban, 1686-ban, 1687-ben, 1688-ban, 1690-ben, 1697-ben, 1701-ben, 1703-ban, valamint 1707-ben készült kamarai és uradalmi összeírások során a borsi uradalomhoz tartozó Oremus szőlőről feljegyezték, hogy kedvező fekvése miatt kiváló minőségű aszú- és főbort adott.⁵⁸ A Rákóczi-

55 MNL-OL E 153 MKA Acta Paulinorum (= AP) 523:1376. Erre utal továbbá az 1679. évi, a Rákóczi család szőlőbirtokairól készült összeírás is. MNL-OL E 156 70:23/a.; *Tringli I.*: Oremus i. m. (4. jz.)

56 Ezt az információt közvetve erősíti meg az 1707. május 18-án készült szőlőbirtok-összeírás is. Ugyanis Kurucsai (Krucsay) Mártonnak, II. Rákóczi Ferenc jószágigazgatójának kérésére Sátoraljaújhely önkormányzata szőlőhegyenként csoportosítva összeírta a városi szőlőbirtokosokat. Az összeírásban az áll, hogy az Oremuson a fejedelmen kívül csupán a város római katolikus plébániája rendelkezik számottevő szőlőbirtokkal. Ugyanakkor a plébániát ekkor a sátoraljaújhelyi pálosok vezették, és egyúttal ők látták el a plébániai szolgálatokat is. MNL-OL E 156 104:56.

57 MNL-OL E 153 523:1372.; *Tringli I.*: Oremus i. m. (4. jz.). A 17. század közepétől kezdve a sátoraljaújhelyi pálosok jelentős hittérítői tevékenységbe kezdtek a felső-magyarországi protestánsok és az ortodox hitű rutének körében. Megerősedésükben az Apostoli Szentszéken kívül jelentős szerepet játszott Báthory Zsófia fejedelemasszony, aki a jezsuiták mellett a pálosokat is támogatta. A pálosok egyik legkiemelkedőbb alakja a Rómában tanult Vanoviczi János (1614–1678) volt. A remeterend felső-magyarországi és tokaj-hegyaljai missziós tevékenységéről ld. még: Archivio Storico della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli o de „Propaganda Fide” (Róma; = APF), *Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali* (= SOCG) vol. 434. fol. 400r–v; *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania (1627–1707)*. Ed. István György Tóth. Római Magyar Akadémia–Ráday Gyűjtemény–MTA TTI, Bp.–Róma, 1994. (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma. Fontes 1.) 122–159., 174–176., 183–208.; *Véghseő Tamás*: Pálos hittérítők kapcsolatai Északkelet-Magyarország görög katolikusaival. *Athanasiana* 12. (2000) 65–81.; *Tóth István György*: A remeterend vándormisszionáriusa. Vanoviczi János, az első pálos misszionárius levelei, 1642–1677. *Levéltári Közlemények* 72. (2001) 187–245.; *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572–1717)*. IV. Ed. István György Tóth. Római Magyar Akadémia–Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség–MTA TTI, Roma–Bp., 2005. (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma. Fontes 4.) 2530–2532., 2556–2560., 2567–2568., 2672–2674., 2685–2687., 2694–2695., 2707–2708., 2718–2720., 2739., 2777., 2783–2784., 2787–2788., 2806–2811., 2824–2825., 2835–2836., 2843–2844., 2848., 2877–2880., 2980–2981., 2985., 3003., 3011–3013.; *Véghseő Tamás*: „...mint igaz egyházi ember”. A történelmi munkácsi egyházmegye görög katolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése. Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2011. (Collectanea Athanasiana I. Studia 4.) 59., 89–90.

58 MNL-OL E 156 2:34., 35:25., 41:28., 65:22., 70:6/a., 70:22., 70:23/a., 83:110., 98:25., 98:45., 104:56., 154: 11., 154:26.; 155:55., 158:37., 209:5. Az 1680-as években az Oremus mellett az

szabadságharc bukását követően, 1712-ben összeírták a Rákóczi család elkobzott uradalmi szőlőit a Hegyalján. Ebben említik több sátoraljaújhelyi szőlőterület (Boglyoska, Dersik/Dörzsike, Messzelátó stb.) mellett az Oremust is.⁵⁹

A nagy kiterjedésű promontóriumokon az addig használt helymegjelölések rögzültek, illetve a területek feldarabolódásnak indultak. A késő középkortól kezdve egészen a 17. század elejéig a szőlőhegyek egyes részeit kis-, nagy-, alsó- és felső- előtaggal különböztették meg a korabeli helyi birtokosok és lakosok. Viszont ezeket az előtaggal megkülönböztetett szőlőhegyi elnevezéseket az idők múlásával már önálló szőlőhegyekként vagy promontóriumokként kezdték tekinteni, valamint az összeírásokban feltüntetni.⁶⁰

Ez utóbbi folyamatot jól jelzi egy újhelyi örökségi ügy. A 17. század elején az elhunyt sátoraljaújhelyi Baksa István végrendelete tárgyalásakor felsorolták a birtokában lévő és egyúttal a tized fizetése alól mentes (szabad) szőlőit. Ezek közt szerepelt az elhunytnak Kis-Oremus szőlőben levő egykori birtoka.⁶¹ Ugyanakkor ez azt is jelzi, hogy az Oremuson nemcsak a város egyházainak, illetve az uradalomnak voltak szőlői, hanem a város lakóinak, illetve más nemeseknek is. Például 1634-ben egy újhelyi nemes özvegye az Oremuson levő szőlőjét adta el a város egyik legtekintélyesebb nemesének, Hartay Gábornak.⁶²

A Wesselényi-összeesküvésben, valamint a Thököly Imre mozgalmában való részvételük miatt az udvar számos hegyaljai birtokosnak kobozta el a szőlőbirtokát.⁶³ Az ekkor készült kamarai összeírások alkalmával Vas Gábor kamarai provizor 1690. szeptember 22-én lejegyezte, hogy elkobozták egy bizonyos Rád István

akkor Rákóczi-tulajdonban lévő allodiális szőlők közül a források a tarcali Szarvast és Baráthot, a mezőzombori Lajost (mai nevén Lajosokat), a tállyai Tatayt (a Sas vagy mai nevén a Sasalja promontóriumon), az erdőbényei Perest/Pereseket és Báthoryt, a tokaji Hétszőlőt és Némethet, a sárospataki Kazinczyt és Somlyódot nevezik meg kiváló termőhelyként. Erről ld.: MNL-OL E 156 116:40., 154:8., 154:9., 154:11., 154:13.; *Ulrich A.*: i. m. (13. jz.) 144.

59 MNL-OL E 156 27:10., 152:60. 1735-ben, 1738-ban és 1749-ben újra összeírták Bezzei Ferenc sátoraljaújhelyi bíró vezetésével az egykori Rákóczi-szőlőket (Boglyoska, Cselej/Cseley, Dersik/Dörzsike, Messzelátó, Nagyszőlő, Oremus, Rákóczi, Várhegy/Váralja) a város mellett. MNL-OL E 156 83:73., 145:98., 154:56.

60 *Tringli I.*: Hagyományos térszemlélet i. m. (54. jz.) 238–239.

61 MNL-OL E 156 41:3., 98:25., 108:55., 117:15., 154:23. Az 1688. február 15-én, ill. az 1690. október 2-án készült kamarai összeírások szerint a néhai Baksa István Kis-Oremus szőlője a Sátoralja promontóriumon feküdt. Ez az adat hibás, mert az Oremus mindig az újhelyi Várhegy vagy másik nevén a Váralja szőlőhegyen helyezkedett el. MNL-OL E 156 154:24., 158:36. E korszakról ld. bővebben: *R. Péter Katalin*: Szabad és dézsmás szőlők Zemplén megyében a XVII. század végén. *Agrártörténeti Szemle* 6. (1964) 170–188.

62 *Tringli I.*: Hagyományos térszemlélet i. m. (54. jz.) 239.

63 MNL-OL E 156 145:6., 158:30.; *Ulrich Attila*: Szőlőbirtoklás, szőlőbirtokosok és borkereskedelem a tokaji uradalomban a XVII. század második felében. *Agrártörténeti Szemle* 42. (2000) 1–2. sz. 149–172.; *Uő*: Kamarai szőlőelkobzások, szőlőbirtokok 1670–1701 között, különös tekintettel a Wesselényi összeesküvés utáni okkupációkra. In: *Szőlőtermelés és borkereskedelem*. Szerk. Orosz István–Papp Klára. DE Történelmi Intézete, Debrecen, 2009. (Speculum Historiae Debreceniense 2. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete kiadványai) 109–127.

nemesember Oremus szőlőben lévő birtokait.⁶⁴ Szintén ez idő tájt került az udvar tulajdonába (pontosabban a Szepesi Kamara kezelésébe) Sztáray Imre Oremus birtoka. Ez a terület a korabeli összeírás szerint nagyon komoly értéket képviselt. A kamarai felügyelők az egykori Sztáray-szőlőbirtokrész értékét az Oremuson mintegy 1200 rajnai forintra becsülték.⁶⁵ Sztáray Imre hasonló nevű unokája azonban 1752-ben visszavásárolta a kamarától az Oremuson fekvő szőlőket, igaz, még tizenkét évvel később is perben állt a kamarával, mert nem fizette ki az adásvételben megállapított összeget.⁶⁶

A 18. század végén a pataki és a borsi uradalom is kamarai birtok lett. Ekkor készült el Sátoraljaújhely külterületének részletes leírása, amely már a II. József (1765–1790) által elrendelt kataszteri felmérés szellemében készült. Eszerint a mai Oremus dűlő (*vinea*) a Kis-Váralja nyugati tőszomszédsága mellett helyezkedett el. A szőlőterület első térképi ábrázolása 1866-ból maradt ránk Sátoraljaújhely kataszteri térképén. Ezen az Oremus a Vár-hegy déli lejtőjén fekszik. Tőle délre, a domborzati viszonyokat tekintve ez alatt, már szántóföldek következtek.⁶⁷

Végezetül fel kell tennünk azt a két kérdést, hogy mit jelent valójában az Oremus elnevezés, és vajon összefüggésben áll-e a latin *orare* (magyarul: beszélni, imádkozni, könyörögni, esdekelni) igével?

Az Oremus szőlőhegy nevet ismereteink szerint csupán csak a 20. században próbálták az előbb említett latin igealak jelentésével erőltetetten megmagyarázni. Mindenesetre vitathatatlan tény, hogy a szőlőterület elnevezésének van némi egyházi vonatkozása.

Valójában az Oremus a görög-latin Hyeronimus, magyarul a Jeromos keresztnevű késő középkori és kora újkori alakja. Görög alakja Hyeronimos volt, és a latin nyelvbe csak a végződés kicserélődésével került át Hyeronimus alakban. A középkori latin és neolatin nyelvű szövegekben gyakorta elhagyták a szókezdő „h”-t. Így többször fordult elő Ieronimus, Iremus, Iremos alakban is. Sőt a magyar íráskép megőrizte a latin „us”-os végződést. Ennek a személynévnek egyik változata lett a késő középkorban a nyíltabb Oremus vagy Orémus alak, melyet minden valószínűség szerint nem latinosan ejtettek ki, ezzel is egyszersmind utalva a személynévre. Később egyaránt találkozhatunk vele kereszt- és vezetéknevként is.

A 16. század végén létezett olyan alakja is a névnek, melyben ugyanazon személynék az Oremus és Jeronimus változata is szerepelt. Böszörményi Nagy András, Szepesi városának református prédikátora a 16–17. század fordulóján állított össze egy görög-latin eredetű női és férfi keresztnevekből álló jegyzéket. Ebben az idegen eredetű neveknek megadta a korabeli magyar fordítását is. A görög-latin Hyeronimus név mellett az Oremus szerepel.⁶⁸ A 16. század végén névjegyzéket

64 MN-OL E 156 98:45.

65 A fent említett Kurucsai-féle 1707. évi összeírás ezekről a birtokosokról nem tett említést. Ő az Oremuson kizárólag a Rákóczi családot és a sátoraljaújhelyi pálosokat említette meg birtokosként. MNL-OL E 156 122:52., 145:38.

66 MNL-OL E 156 83:105., 154:59.; 155:31.

67 *Tringli I.*: Oremus i. m. (4. jz.)

68 *Tringli I.*: Oremus i. m. (4. jz.)

összeállító református prédikátor tehát nem volt egyedül: mások is kereszteltek Oremusra gyermeket a korabeli Magyarországon. Sőt napjainkban is él Kelet-Szlovákiában Oremus vezetéknevű magyar család. A jövő azonban a másik formának kedvezett, ebből jött létre a mai Jeromos név, az Oremus jelentése pedig a 20. századra csaknem teljesen feledésbe merült.

Az Oremus név használatát több adat is bizonyítja. 1517-ben és 1519-ben egy Nyitra megyei birtok elzálogosításának ügye kapcsán a korábbi birtokosok között találkozunk egy Oremus nevű személlyel.⁶⁹ Mád „falukönyvében” pedig azt jegyezték fel, hogy 1606. augusztus 24-én egy bizonyos abaújszántói Nagy Erzsébet apja, a néhai Nagy Oremus korábbi pénzügyi követelését próbálta behajtani egy mádi asszonyon Mád mezőváros elöljáróságának színe előtt.⁷⁰

A Szentszék missziós intézményének, a Hitterjesztés Szent Kongregációjának (*Sacra Congregatio de Propaganda Fide*) erdélyi vonatkozású iratanyagai közül is előbukkant az Oremus (*pater Oremus*) keresztnév. 1630-ban az akkor épp Rómában teológiai tanulmányokat folytató Kun Szeráfin obszerváns ferences az Apostoli Szentszéknek írt jelentésében megemlékezett egy bizonyos Oremus nevű szerzetesről, aki a rendtársaival együtt Erdélyben a karánsebesi misszióban látott el papi és hittérítői szolgálatokat. Sajnos Kun Szeráfin jelentéséből nem derül ki, hogy a nevezett Oremus ferences szerzetes neve felvett vagy esetleg a sajátja volt.⁷¹

Szent Jeromos kultusza Magyarországon a 14. század második felében megerősödött. A reformációt megelőzően a szigorú aszkéta és a *Vulgatát* fordító szent egyszerre lett a vallásos irodalom és a humanista művek kedvence. Kultuszát a remeterendek, illetve a koldulórendek közül az ágostonosok és a pálos szerzetesek különösen a szívükön viselték. Fent utaltunk rá, hogy e két szerzetesrendnek a középkorban Sátoraljaújhelyen volt kolostora és jelentős szőlőbirtokoka. A kettő közül csak a pálos templom oltárainak titulását ismerjük. Ott azonban nem találunk Jeromos-oltárt. Az ágostonos templom oltárait nem ismerjük. Nem zárható ki, hogy az ágostonos templom egyik mellékoltárát Szent Jeromusról nevezték el.

Valószínű, hogy a szőlőhegyi rész egy ott fekvő szőlőbirtokról kapta a nevét. A szőlők gyakran viselték tulajdonosaik nevét.⁷² A birtok az Oremus nevet kaphatta egy Oremus – azaz Jeromos – nevű birtokosáról, de nem zárhatjuk ki azt sem, hogy valamelyik ottani birtokos újhelyi egyháznak Szent Jeromos – azaz Oremus – tiszteletére szentelt oltára után nevezték el.

A név elterjedése Tringli István kutatásai alapján három lépésben történhetett. Először egy szőlőt Oremusnak kezdtek hívni a Várhegy vagy Váralja nevű szőlőhegyen. Másodsor, ezt a nevet alkalmazták a környék egészére. Harmadsor, a szőlőhegyi részen fekvő más szőlőbirtokokat is Oremusnak nevezték.⁷³

69 DL 72 954., 72 958.

70 Kalmár J.: i. m. (1. jz.) 124.

71 Az Oremus nevű obszerváns szerzetesről további adatok más dokumentumokból eddig még nem kerültek elő. APF SOCG vol. 219. fol. 394r–397v. Ld. erről még bővebben: Relationes i. m. (57. jz.) 241–246.

72 Tringli I.: Sátoraljaújhely i. m. (4. jz.) 33.

73 Uo.

Összefoglalva az Oremus elnevezés nem a latin oro, orare ige jelentésével hozható összefüggésbe. Ez tulajdonképpen egy 19–20. században meggyökeresedett legendához kötődik. Az elnevezés egyházi eredete csak részben igaz. Egyfelől kapcsolatban áll a sátoraljaújhelyi Ágoston-rendi és pálos kolostorokkal. E két szerzetesrend körében a Biblia-fordító Szent Jeromos kultusza igen jelentős volt, és róla nevezhették el a szőlőt. A Jeromosnak pedig egy Oremus vagy Orémus nevű változata alakult ki a 15. századra a magyar nyelvben. Másfelől nem szabad kizárni annak lehetőségét sem, hogy egy a 15. században élt Oremus (Jeromos) nevű sátoraljaújhelyi lakosról kapta a nevét a szőlőterület, aki azt kegyes adományként az ágostonos és a pálos kolostorokra hagyta.

KORNÉL NAGY

„THERE IS A VINEYARD CALLED OREMUS, YIELDING PLENTY OF WINE...”
ON THE HISTORY OF THE VINEYARD „OREMUS” AT SÁTORALJAÚJHELY

The vineyard called Oremus is one of the best known and most exciting wine-producing areas in the history of the Tokaj-Hegyalja region and of Hungary in general. Its reputation was mainly due to the legend, later revealed as unfounded, according to which it was from the produce of the Oremus vineyard laying in the Várhegy promontory near Sátoraljaújhely that Máté Lackó Szepesi, a Protestant (Calvinist) preacher at Erdőbénye, prepared the first aszú-wine in the Tokaj-Hegyalja region for Zsuzsanna Lorántffy, princess of Transylvania. Of course, the apocryphal character of the legend in no way diminishes the historical importance of the Oremus wineyard itself.

In the early modern era the Oremus was one of the vineyards belonging to the estate of Sárospatak and in the 17th century to that of Borsi. Its first emergence in the sources has long been thought to have been a reference in the register listing the landed wealth of Péter Perényi in 1567. Recently, however, a charter has been found in the medieval collection of the Hungarian National Archives, which reports in 1462 about a border dispute regarding the Oremus vineyard between a burgher of Sátoraljaújhely and the local Pauline cloister. In the wake of this important find, the present study was written with the aim of reconstructing the history of the Oremus vineyard and placing it in a proper historical context through a meticulous and critical examination of the surviving source material and of the secondary literature from the beginning until the end of the 18th century.

In order to do this, it seemed necessary to go back in time as early as the period when the forest *ispánate* of Sárospatak was formed, and the Walloon settlers appeared there, which led to the emergence of the first settlements in the region and of those plantations which even today function as the centres of the wine production at Tokaj-Hegyalja. Moreover, the paper devotes special attention to the wine-production of those monastic orders, primarily the Paulines, who had also settled in the Hegyalja region. And finally, the very origins of the name Oremus are likewise examined. It is beyond doubt that the name has nothing to do with the Latin verb 'oro', but rather with an archaic version of the personal name Jerome, which sounded very much like the Latin 'oremus' verb form. The name was in all probability derived from either Saint Jerome or a landowner called Oremus.